

Gripen-proje

FlygvapenNytt redovisar här sammanhangen kring Gripen-projektets ekonomi. Syftet med denna information är inte att argumentera för Gripen-projektet utan att sakligt redovisa fakta. Saklighet är nämligen något mediedebatten kring Gripen-projektet på senare tid bitvis saknat. Försvarsmakten har skyldighet att låta läsekretsen få dra slutsatser utifrån faktaredovisning och inte enbart vara hänvisad till massmediernas många gånger vinklade redovisningar.

man.
Anslagsnivå:
 Beviljad medelstilldelning (tilldelade pengar) aktuellt budgetår.

Faktisk prisutveckling:
 Verklig prisutveckling under en angiven period.

Sveriges riksdag har, vilket är unikt för försvarsmateriel, ett antal gånger tagit ställning till Gripen-projektets totala materialinnehåll, tidsplan och ekonomi. Dessa tre parametrar bildar tillsammans Gripen-projektet med dess ekonomiska ram, den s k JAS-ramen. Påverkas en av parametrarna,

Av överstelöjtnant Anne Hedén, Flygvapenledningen & avdelningsdirektör Hans Hansson, Förvarets Materielverk

Beslutet om flygsystem JAS 39 Gripen är unikt både vad avser komplexitet, tidsomfattning och ekonomisk ram. Det innehåller även framsynta och unika krav på styrning och kontroll av projektet. Regeringen ställer högre krav på samlad planering och uppföljning av såväl verksamhet som ekonomi än något annat materielprojekt.

Inom Gripen-projektet används ett antal ord som är av central betydelse. För att undvika missuppfattningar förklaras följande begrepp.

Gripen-projektet:

140 flygplan inklusive beväpning och kringutrustning m m. Enbart **själva flygplanet** inklusive dess utveckling utgör cirka **60 procent** av projektet.

Den ekonomiska ramen - "JAS-ramen":

Ramen består av Gripen-projektets gjorda utbetalningar i löpande pris samt återstående utbetalningar i senaste planeringsprisläge, dvs i samma prisläge som försvarsanslaget och statsbudgeten. Omräkning av den ekonomiska ramen görs årligen. Därför ändras siffrorna/sum-

Projektet: Kalla fakta

de andra. "JAS-ramens" konstruktion förutsätter att statsmakterna vid den årliga omräkningen ger *priskompensation* som motsvarar den faktiska prisutvecklingen (dvs inflation och valutakursförändringar) i syfte att säkerställa genomförandet av projektet.

"Svart hål" ...

Ekonomi utgörs inte enbart av en "penningpåse" med ett antal miljarder. Den består principiellt av fem penningpåsar. Varje penningpåse innehåller medel som är avsatta för be-

talningar som styrs av endera svenska kronor, US dollar, tyska D-mark, brittiska pund eller franska franc. Den svenska delen är knappt 60 procent och den del som är beroende av *utländsk valuta drygt 40 procent*. Av den utlandsberoende delen dominerar dollarberoendet.

Den utländska andelen medför att projektets betalningar påverkas av växelkursförändringar.

Den svenska kronans devalvering hösten 1992 medförde att "JAS-ramen" ökade med 5,6 miljarder under perioden 1995-2005. Denna ökning är alltså helt och hållet beroende av **växelkursförändringar** och är alltså

inte en fördyring förorsakad av felräkningar eller ambitionshöjningar. I dagligt tal benämns detta ofta som Gripen-projektets del av försvarets **"svarta hål"**.

Följande exempel kan förtydliga det faktiska förhållandet. Det är nämligen av central betydelse för att särskilja reella projektfördyringar, dvs merkostnader i fasta priser, från "fördyringar" orsakade av inflation och valutakursförändringar.

Därför blir det dyrare

De flesta svenskar får i dag mer än dubbelt så mycket i lön jämfört med 1981. Det innebär tyvärr inte att vi i dag kan konsumera dubbelt så mycket som 1981, eftersom inflationen har gjort att våra levnadskostnader stigit i likartad takt. Att ett flygplans projektkostnad stiger i takt med att tiden går beror på samma inflation.

Komponenterna i Gripen tillverkas av människor lite varstans i världen. Att kräva av enbart dessa att deras lön i dag och även år 2001 skall vara densamma som den var 1981 vore en omöjlighet. Som en följd härav finns det klausuler i avtalen som tar hänsyn till denna kostnadsutveckling och därför stiger Gripens kostnader mätt i ett löpande pris.

För att belysa valutainverkan kan vi ta ett exempel med en beställning som sker till USA antingen via svensk leverantör eller direkt till företag i USA. Ordersumman är en miljon dollar. Valutakursen vid beställningstillfället är fem kronor. Senare kommer den svenska kronan, via fattade politiska beslut, att flyta fritt relativt övriga valutor. Kursen blir då åtta kronor. Projektet får då betala tre (8-5=3) miljoner svenska kronor mer för precis samma prestation men fortfarande exakt en miljon dollar ur "penningpåsen" dollar. Dvs resterande innehåll i denna penningpåse är oförändrad och leverantören har heller inte tjänat en enda extra

Foto: Torbjörn Caspersson

Tabell 1

År	Betalat per år	Betalat accumul	Ramens prisomräkn	D:o vid omdefinierad ram	Beställt accumul
81			25,7		
82	0,0	0,0	29,6		0,0
83	0,6	0,6	34,0		13,0
84	0,9	1,5	37,9		13,9
85	1,6	3,1	41,4		15,4
86	1,7	4,7	41,3		17,5
87	1,5	6,2	40,8		17,6
88	2,4	8,6	42,3		18,6
89	2,2	10,8	44,6		19,4
90	2,8	13,6	46,8		21,4
91	2,7	16,4	48,5		22,2
92	2,7	19,1	50,0	60,2	42,3
93	3,7	22,7		60,8	44,1
94	5,1	27,8		67,0	48,9

eller "JAS-ramen" har för övrigt tillåtits att ha reserverade medel för valutakursförändringar. Detta är sunt, då försvaret på intet sätt skall kunna påverka svensk valutapolitik.

Observera: För att den senaste planeringsramen för Gripen-projektet om 67,0 miljarder skall svara mot verkliga utbetalningar, krävs att valutorna är oförändrade till projektets slut. Under projektets hittillsvarande 13 år har dollarn varierat mellan cirka 4 och 10 kr och D-marken mellan cirka 2 och 5 kr.

"Historieutvecklingen"

Riksdagsbeslutet om Gripen-projektet 1982 omfattade 25,7 miljarder kronor gällande prisnivån i februari 1981.

Varje projekt, vare sig det är en semesterresa eller flygplansanskaffning, består av de tre grundläggande komponenterna: vad skall vi göra (materielinnehållet), när skall vi göra det (tidsplanen) och vad får det kosta (utgiftsramen).

Materielinnehållet är här redovisat i fyra delar, flygplanet (själva plattformen) köpt hos IG JAS, FMV-köpta utrustningar för kommunikation, utbildning m m, beväpningen samt nödvändigt industristöd m m för att genomföra projektet fram till år 2001.

"JAS-ramens" första betalningar gjordes den 1 juli 1982. I tabell 1 visas "JAS-ramens" utveckling samt årsvis gjorda betalningar sedan den fastställdes i prisnivå februari 1981.

Lägg märke till att ramen trots inflationen sänktes två gånger (1986 och 1987) vid den årliga prisomräkningen. Ramsänkningen föranleddes av dollarns nedgång.

Tabellen, vars siffror är maskinellt avrundade, är i löpande priser vad avser betalningar. Löpande betalningar ger en rättvisande bild, eftersom en krona som betalats ut vid ett visst tillfälle aldrig kan bli mer än en krona. Däremot kan värdet av den utbetalade kronan variera beroende på vilka jämförelser som görs.

Den enda materielfördyringen

1992 omdefinierades "JAS-ramen" från 50,0 miljarder till 60,2 miljarder. Förändringen på 10,2 miljarder bestod av en fördyring på flygplansdelen om 8,7 miljarder, vilket motsvarar 17 procent. Fördyringen är vid internationell jämförelse unikt låg för ett så stort och långt utvecklingsprojekt, som dessutom bedrivs på teknikens absoluta

GRIPEN-PROJEKTET (ramdefinition)

1982

Tidsplan:

2001

Materielinnehåll:

JAS 39A typ
Delserie 1
Delserie 2
JAS 39B

Motmedel
IK
Flygradio
PLA/UTA
Simulator

RB15F
RB75TV
RB24J
RB74
AMRAAM
BK
Arak70
Akanam

Typservice IG JAS mm
Odistributed budget
Flygfält SAAB
Flygförare SAAB
Ändring i tillverkning
Ändring i tjänst
Bränsle/luft VFA/SAAB
Konsulter
Försäkring
m m

Nuvarande utgiftsram:

67,0 Mdkr

framkant. Uttryckt i ett fast penningvärde, dvs när effekterna av inflation och valutakursförändringar tas bort, är detta projektets *enda* fördyring.

De sista flygplanen av de 140 hittills beställda levereras efter sekelskiftet.

Industrigruppen JAS gör **miljardförluster** på grundavtalet från 1982 avseende utveckling och delserie 1 (30 flygplan). Industrin kompenseras inte för dessa förluster i avtalet avseende delserie 2. Om delserie 2 skulle bli billigare att tillverka än det avtalade priset, kommer merparten av detta statsmakterna tillgodo.

Dessutom **förändrades materielinnehållet** när "JAS-ramen" omdefinierades 1992, vilket innebar en ökning med 1,5 miljarder. Behovet av ett **ökat antal jaktrobotar** och 1987 års försvarsbeslut om en **särskild satsning på motmedel** adderas inte in i "JAS-ramen". I "JAS-ramen" var ett tungt attackvapen (GRB/TSA) inplanerat. Detta utgick ur planeringen, vilket innebar en **ambitionssänkning i attackrollen**. Spaningskapseln omplanerades från "JAS-ramen" till den planerade fortsättningen, dvs den fortsatta ersättningen av Viggen-systemet, utöver de redan beställda 140 flygplanen.

Mest granskade projektet

Eftersom huvuddelen av materielinnehållet är beställt, är handlingsfriheten

inom Gripen-projektet liten. För närvarande är 48,9 miljarder av "JAS-ramens" 67 miljarder lagda i beställning, dvs drygt 70 procent. Att så stor del är bunden i beställningar med kontrakterade leveranser till efter sekelskiftet är ytterligare ett exempel på sådant som särskiljer Gripen-projektet från övrig materielanskaffning inom försvaret.

Inget projekt är så utrett, granskat och rapporterat som Gripen-projektet. Sedan starten 1982 har Försvarsmakten (FM) och Försvarets Materielverk (FMV) årligen (dvs tolv gånger) sänt in en "JAS årliga redovisning" till regeringen, bl a som underlag för den årliga budgetpropositionen. Projektredovisningen omfattar bl a, till skillnad från vanlig årsredovisning, projektets totala ekonomi och samtliga förändringar som inträffat sedan föregående redovisning.

Var 18:e månad har FM och FMV till regeringen insänt en total teknisk genomlysning av projektet, en s k PVT- (Projektvärderingstillfälle)rapport. Totalt har sju insänts. Från och med 1994 har dessa båda rapporter slagits samman till en gemensam årlig rapport.

Totalt har dessutom cirka 70 regeringskrivelser i materielanskaffningsärenden insänts. I samband med utredandet kring delserie 2-fördyringen utväxlades ytterligare ett 30-tal skrivelser avseende uppdrag från regeringen och rapporteringar till regeringen.

Den hösten 1982 tillträdande social-

demokratiska regeringen lät omedelbart göra en inträngande ekonomisk analys av projektet. *Inga anmärkningar gjordes.* Efter Gripen-haveriet på Långholmen 1993 tillsattes en särskild "JAS-kommission", som efter en omfattande och inträngande utredning gav FM och FMV ett *gott betyg*.

Utöver detta har Gripen-projektledningens sätt att sköta projektekonomin granskats av representanter från Försvarsdepartementet (FÖ), Riksrevisionsverket (RRV), Försvarets forskningsanstalt (FOA), Försvarsmakten (FM) och Försvarets materielverk (FMV) i samband med en utredning om ett kompletterande priskompensationssystem för Gripen-projektet. *Inga förändringar* av hittillsvarande metodik har föreslagits.

Öppenhet A och O

RRV har utöver detta nyligen granskat FMV:s sätt att hantera den del av sitt valutaberoende som går via svenska leverantörer. Kritik riktades därvid mot FMV. *Gripen-projektet däremot undgick kritik och ansågs styras med erforderlig kontroll.* Nyligen har försvarsdepartementet funnit behov att intiera ytterligare en RRV-utredning kring Gripen-projektets ekonomi.

Rapporteringar och utredningar kring ett så tungt materielprojekt som JAS 39 Gripen är både berättigade och självklara. Försvarsmakten/flygvapnet

eftersträvar största möjliga öppenhet ... med beaktande av försvarssekretess och kommersiell sekretess.

De välfungerande och resursnåla metoder för projektstyrning som används inom Gripen-projektet torde, enligt Försvarsmaktens åsikt, kunna användas även vid andra större projekt.

FlygvapenNytt har under alla aktuella år mycket närgånget redovisat för läsekretsens projektets utveckling ur alla tänkbara synvinklar. Denna artikel är bara en i raden. ■

